

**ЁС СУРТАХУУНЫ ХӨГЖЛИЙН ОНОЛ БА
ЗААХ АРГА ЗҮЙН АСУУДАЛД**

Б.Оюунцэцэг - МУИС.Япон төвийн эрдэм шинжилгээний ажилтан, (Ph.D)

Түлхүүр үг: ёс суртахууны хөгжил, ёс суртахууны боловсрол, эрчимтэй сургалт, танин мэдэхүйн хөгжлийн онол, багаар суралцах арга зүй.

Товч утга: Ёс суртахууны боловсролын уламжлалт заах арга зүй нь сурах бичиг уншиж харилцан ярилцан, зорилтот ёс зүйн хэм хэмжээг хүүхдүүдийн сэтгэлд суулгаж хэвшүүлэх юм. Ийм аргаар явагддаг ёс суртахууны хичээлийн үед “зөв”, “буруу”, “сайн”, “муу”-гийн талаар хүүхдүүд “зөв” хариулж чаддаг ч, өдөр тутмын амьдралдаа хэрэгжүүлж чаддаггүй байдаг. Жишээ нь, хичээлийн үеэр “найз нөхөрлөл”-ийн ач холбогдлын тухай зөв хариулдаг боловч тэр даруй завсарлагааны цагаар бусдыг шоглодог хүүхдүүд цөөнгүй бий. Хичээлээр үзсэн зүйлээ “ойлгож” байгаа ч хэрэгжүүлж чаддаггүй хүүхдүүд байдаг тул заах арга зүйг шинэчлэх хэрэгцээ шаардлага гарсаар байдаг. Иймд энэ өгүүлэлд ёс суртахууны хөгжлийн онол болон ёс суртахууны боловсролд өргөн хэрэглэгддэг бүтээлч арга зүйг танилцуулахыг зорилго болголоо.

Ёс суртахууны хөгжлийн онол. Сэтгэл судлалын шинжлэх ухаанд ёс суртахууны хөгжилтэй холбоотой олон онолыг харьцуулан судлахад нэг зүйл дээр үндсэн санаа нь нэгддэг. Энэ нь ёс суртахуун нь “бусдын тогтоосон үнэлэмж”-ээс “өөрийн үнэлэмж” рүү шилжих явцад хөгждөг гэсэн үзэл юм. Өөрөөр хэлбэл, аливаа хүний ёс суртахууны төлөвшил нь эхлээд бусад хүнээс хараат байх бөгөөд тэднээс уламжлагдсан дэг журмыг өөртөө тусгахдаа гээх зүйлээ гэж, өөрийн гэсэн шинж чанартай болгож эзэмшдэг байна. Сэтгэл судлаачид ёс суртахууны хөгжлийн энэ үе шатуудыг дараах байдлаар ангилдаг.

Догал (W. McDougall)-ийн ангилал:

- 1) Суралцаагүй буюу төрөлхийн зан үйлдэл
- 2) Магтаал болон зэмлэлийг хэмжүүр болгосон зан үйлдэл
- 3) Нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн эсэхийг хэмжүүр болгосон зан үйлдэл
- 4) Бусдыг энэрэх үзэл

Ж.Дьюи (John Dewey)-ийн ангилал:

- 1) Бие махбодийн хүсэл эрмэлзэл болон сэтгэл хөдлөл
- 2) Бүлэг, хамт олонд тохируулах
- 3) Өөрийн хариуцлага

Асүбэл (D.Ausubel)-ийн ангилал:

- 1) Дагуул болохын өмнөх үе
- 2) Дагуул болох үе
- 3) Дагуулаас ангижрах үе

Дагуул болохын өмнөх үед хүүхэд зуун хувь бусдаас хараат байх бөгөөд ёс суртахууны талаарх бие даасан ойлголтгүй байдаг. Дагуул болох үед эцэг эхийн эрх мэдэл гол хэмжүүр нь болж, өндөрт тавигддаг тул хүүхэд эцэг эхийнхээ ёс суртахууныг байгаа байдлаар нь өвлөдөг. Харин шилжилтийн насанд хүүхэд бусдын хараат байдлаас зайлсхийн өөрийн хүсэл, эрмэлзэлтэй болдог. Энэ үед эцэг эх болон гэр бүлийн орчноос ангид бусад хүмүүс болон хөндлөнгийн орчны нөлөө ихэсдэг. Шилжилтийн насны эдгээр өөрчлөлт нь бие хүний ёс суртахууны үнэлэмжийг төлөвшүүлэх нэг явц болж өгдөг.

Ж.Пиаже (Jean Piaget)-ийн ангилал:

- 1) Бусдын тогтоосон ёс зүйн хэм хэмжээг мөрдөх,
- 2) Өөрийн гэсэн ёс зүйн хэм хэмжээг мөрдөх

Уг хөгжлийн явц нь доор дурьдах “тоглоомын дүрэм”-д хүүхэд өөрийгөө илэрхийлэх байр суурьнаас харагддаг.

Эхний үе шат (6 хүртэлх нас): Тоглоомын дүрэм нь анхнаасаа тогтож хэвшсэн зүйл тул түүнийг ойлгохгүй байсан ч дуурайдаг.

Дунд үе шат (6-8 нас): Тоглоомын дүрэм хүчтэй, зөрчиж болохгүй. Түүнийг томчууд зохиосон байдаг. Өөр дүрэмтэй зөрчилдөх тохиолдолд нэг хэлбэрт оруулж нэгтгэх хэрэгтэй.

Төгсгөлийн үе шат (8-12 нас): Дүрмийг өөрчилж болдог, чөлөөтэй тохиролцож шийдэж болдог. Гэхдээ хамтдаа тоглохын тулд дүрэм нь бүх хүмүүст нийцсэн байх хэрэгтэй. Тухайлбал, бага насны хүүхдүүдийн хийж чадахгүй зүйлийг хүлээн зөвшөөрч, шаардлагатай тохиолдолд дүрмийг үл тооцох, тодорхой нөхцөлд харгалзан үзэж болно гэж мэддэг болдог. Дүрмийг хатуу мөрдөхөөс илүүтэйгээр тоглоомыг сонирхолтой байлгах нь хамгийн чухал гэж үздэг.

Ийм байдлаар хүүхэд тоглоомын дүрмийг илүү чөлөөтэй болгох явцад шинэ дүрэм нээж илрүүлэн, эсвэл өөрөө шинээр зохиох болдог. Үүнтэй зэрэгцэн ёс зүйн хэм хэмжээ нь хүмүүс хамтран ажиллаж, амьдрахад хэрэгтэй “харилцан хүлээн зөвшөөрсөн” зүйл болох талаар тодорхой ойлголттой болж ирдэг. Ж.Пиаже тоглоомын дүрэмтэй адил, ёс суртахууны шийдвэр гаргах чадвар гурван үе шатаар хөгжинө гэж үзсэн байдаг.

- 1) Эхний үе шатанд насанд хүрэгсдийн тушаал, хориглох бүхий л зүйлийг үг дуугүй даган биелүүлдэг, тэдний үгийг дагахгүй бол “шийтгэл амсаж магадгүй” гэж боддог.
- 2) Дунд үе шатанд “ачийг ачаар”, “бусад хүн яаж надтай харилцана, би тэгэж хариу барина” гэсэн харилцан ашиг харсан зан чанарууд илэрдэг.
- 3) Төгсгөлийн үе шатанд тухайн үеийн нөхцөл байдлыг харгалзан, бие биенээ уучлах чадвартай болдог.

Пек, Хавихарст (M. Scott Peck, Robert J. Havighurst) нарын ангилал:

- 1) Ёс суртахуунгүй үе , 2) “Хувиа бодсон, ашиг хөөцөлдсөн” үе
- 3) Бусадтай нэгдэх, зөвших, зохицох үе, 4) Хатуу зарчим чанд баримтлах, нөхцөл байдлын зохицолдолгоог төдийлөн харгалзахгүй шийдвэр гаргах үе
- 5) Нөхцөл байдлын зохицолдолгоог ухамсарлаж, бусдын эрх ашгийг харгалзаж үзэх үе шат

Дээрх эрдэмтэд урт хугацааны туршид олон хүүхдэд ажиглалт хийж, судалсаны үндсэн дээр хүүхдийн ёс суртахууны хөгжлийн үе шатыг дээрх байдлаар тодорхойлжээ. Хүүхдийн эдгээр ёс суртахууны хөгжлийн түвшин нь гэр бүлийн уур амьсгал, орчноос ихээхэн шалтгаална гэж үзсэн байдаг.

Кронбач (Lee J. Cronbach)-ийн ангилал:

- 1) Эхэн үедээ сэтгэлийн хөдөлгөөнд тулгуурласан зан үйл, дур хүсэл давамгайлдаг.
- 2) Улмаар бусдад “хүлээн зөвшөөрөгдөх” гэсэн хүсэл эрмэлзэл төрдөг.

3) Аажмаар учир шалтгааныг нь бодож тунгаасан зан үйл хийх болдог.

4) Амьдралын зөрчилдөөнт асуудал өсвөр насны хүүхдийн хүмүүжилд их үүрэг гүйцэтгэдэг. Сэтгэл зүйн зөрчилдөөнт асуудлаас амьдарлын арга ухаанд суралцаж, өөрийн ухамсраар баяжуулагдсан, ёс суртахуунтай зан үйлдэл хийх болдог.

Ёс суртахууны хөгжлийн талаар сэтгэл судлалын ухааны үүднээс судалсан анхны эрдэмтэн гэгддэг Ж.Пиаже “Ёс суртахуун бол дүрэм журамд хандах хүндэтгэл юм” гэж үзээд, дүрэм журмыг хэрхэн хүлээж авах, яаж сахин биелүүлж байгаагаас ёс суртахууны хөгжлийг эрж судалсан. Ж.Пиаже-ийн үзсэнээр, бага насны хүүхэд том хүнд шууд хүндэтгэлтэй хандахдаа, “том хүний үгийг сонсч биелүүлэх нь зөв” гэсэн “бусдаас хараат ёс суртахуун”-тай байдаг. Иймд том хүний тогтоосон дүрэм журамд захирагдах нь зөв, харин тэднээс шийтгэл хүлээж болзошгүй хэрэг хийвэл буруу гэж боддог.

Улмаар үе тэнгийнхэнтэйгээ адил тэгш байр сууринаас харилцах явцад “дүрэм журмыг харилцан тохиролцож, санал нийлсэний үндсэн дээр зохиодог, санал нэгдвэл өөрчилж болдог, харилцан бие биенийхээ итгэлцэлийг даах нь чухал, эс чадваас муу хэрэг” гэх мэтээр бие даан ёс суртахууны шийдвэр гаргах чадвартай болдог. Өөрөөр хэлбэл, өсч хөгжихийн хирээр бусдаас хараат байдлаас бие даасан байдал руу шилжиж, өөрөө юу хийхээ шийддэг болж, дүрэм журмыг ч өөрөө хүлээн зөвшөөрч ойлгосны үндсэн дээр дагаж мөрдөх болдог. Ж.Пиаже-ийн онолыг илүү өндөр түвшинд хөгжүүлсэн Л.Колберг (L.Kohlberg)-ийн үзэж буйгаар, бид гадаад ертөнцөд хандан тууштай нэг үзэл бодлыг (танин мэдэхүйн бүтэц) баримталдаг, өөрийн үзэл бодолтой нийцсэн ёс суртахууны үзэгдлийг хүлээн зөвшөөрдөг. Ёс суртахууны хөгжил нь гадаад орчныг хүлээн авах танин мэдэхүйн хөгжлөөс шалтгаалдаг. Томчууд болон нийгмийн зүгээс “тэгж болохгүй”, “ингэх ёстой” гэж хүүхдэд тулгах ёс зүйн хэм хэмжээ болон хуулийг хүүхэд хүлээн авч мөрдөх явцад, зан үйл болон хэвшиж, улмаар албадахгүй байсан ч баримтлах болдог гэж олонх хүмүүс үздэг.

Харин Л.Колберг-ийн үзсэнээр, бид нар нийгэмд орших ёс суртахууны болон нийгмийн дэг журамд бие даасан байр суурьнаас хандаж, хууль дүрмийг тэр чигээр нь хүлээн авах биш, өөрийн хандлагаар зохицуулж, өөрийн мэдлэгийн хүрээнд хүлээн авдаг. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүс нийгэмтэй харилцахдаа, тухайлбал “тэгж болохгүй” гэж бусдаар хэлүүлэх, эсвэл шагнал, шийтгэл авах, бусдын уурыг хүргэх, хүнд байдалд оруулах зэргээр өөрийн биеэр туулж амссан туршлагаар дамжуулан өөрөө аяндаа бие даан “юуг зөв гэж үзэх вэ гэсэн үнэлэмж”-тэй болж, түүндээ тохирсон ёс суртахууны ухамсар, шийдвэр гаргах чадвартай болдог. Л.Колберг-ийн арга нь “ёс суртахууны зөрчил”-ийг бий болгох тохиолдлыг шинжлүүлж, ганцаарчилсан ярилцлага хийн, уг зөрчлийг хэрхэн шийдвэрлэснийг нь дүгнэх өвөрмөц арга юм. Гэхдээ ярилцагчийн хувийн үнэлэмж нөлөөлдөг, үнэлгээний арга хэлбэр олон талтай, түүний дүнд бүрэн итгэхэд хүндрэлтэй, санаа бодлоо илэрхийлэх чадвар нөлөөлдөг, жөндөрийн асуудал үүсч болох магадлалтай, хугацаа их зарцуулагддаг зэрэг олон дутагдалтай тал бий.

Эдгээр асуудлыг шийдвэрлэхээр олон арга боловсруулагдсан байдаг. Үүнээс Коопер, Андерсон (Cooper, Codor, Masanz, Anderson) (1974) зэрэг эрдэмтдийн боловсруулсан Defining Issues Test (DIT) зөрчилдөөнт асуудлыг шийдвэрлэхэд ямар ёс зүйн хэм хэмжээг чухалчилж байгаад анхаарал хандуулдаг. Ёс суртахууны хөгжлийн түвшинг Л.Колберг зургаан үе шатанд хувааж, хувь хүний ёс суртахууны шийдвэр гаргах чадвар нь “дадал заншил болохын өмнөх үе”-ээс “дадал заншил болох үе”-ийг дамжиж, “бие даан ёс суртахууны шийдвэр гаргах” шат руу чиглэж, 1-р үе шатаас 6-р үе шат руу дараалан хөгждөг. Гэхдээ бүх хүн 6-р үе шат хүртэл хөгждөггүй, цөөн хүмүүс л ийм өндөр түвшинд хүрдэг гэж үзсэн байдаг.

Хопман (M.Hoffman) нь хүн чанарыг 1) шийтгэл амсахаас эмээж, муу зүйлээс зайлсхийж биеэ авч явах, гадны нөлөөнөөс хараат “хүн чанар” 2) хууль болон бусдын эрх мэдлийг хүндэтгэж биеэ авч явах, хатуу тогтсон “хүн чанар”, 3) өөрийн үйл хэрэг бусад хүмүүст ямар нөлөө үзүүлэхийг харгалзсан уян хатан, хүмүүнлэг “хүн чанар” гэж ангилсан байдаг. Эдгээр нь гэр бүлийн орчноос хамааралтай, эцэг эх нь хүйтэн хөндий, хааяа зоддог бол эхний хэлбэр, эцэг эх нь ойр дотно, харилцан хүндэтгэж, хайрлаж өсгөсөн бол хоёрдахь хэлбэр, эрх мэдлээр далайлгах зэргээр албадаж харилцдаггүй бол гуравдахь хэлбэрийн зан чанар үүсдэг гэж үзсэн байдаг.

Олпорт (Floyd Henry Allport) нь ухамсарыг 1) бусдын заавар захиргааны дүнд үүсэх ухамсар, “тэгж болохгүй” гэсэн бүхнийг мөрдөх үе шат, 2) өөрийн бие даасан “эрх үүргийн ухамсар” буюу “тэгэх ёстой” гэсэн үе шат гэж ангилсан байдаг. Дээрх онолд ёс суртахууны шийдвэр гаргах чадвар “хараат байдал”-аас “бие даасан” ухамсар руу шилжих явцад хөгждөг гэж үзжээ. Ингээд эдгээр онолд тулгуурласан ёс суртахууны боловсролын заах арга зүйгээс дор танилцуулъя.

Ёс суртахууны боловсролын заах арга зүйн асуудалд. Азийн орнууд дахь ёс суртахууны боловсролын заах арга зүйн туршлагаас харахад, “бусдын зааж тогтоосон журмын дагуу бус, өөрийн дотоод ухамсрын дагуу үйлдэл хийх”, “ямар нэгэн үйлдлийн үр дүнг бус, учир шалтгааныг чухалчлах”, “хийсвэр бус, бодитой үзэл бодлыг эрхэмлэх”, “явцуу үзлээс олон талт байр сууринд тулгуурласан үзэлд шилжих” явцад аливаа шийдвэр гаргах чадвар хөгжиж, үүнийг дагалдан ёс суртахуун хөгждөг гэсэн онол гол тулгуур болсон байдаг. Өөрөөр хэлбэл, суралцагч мэдээллийг тэр чигээр нь шингээдэг идэвхгүй субъект биш, харин өөрийн хуримтлуулсан мэдлэг дээрээ тулгуурлан, мэдээллийг өөрөө боловсруулан хүлээн авч, дүгнэлт гаргах замаар шинэ мэдлэг бүтээдэг гэсэн энэ онол нь ёс суртахууны боловсролд чухал ойлголт юм.

Ёс суртахууны боловсролын онол болон заах арга зүйг дараах хэдэн төрөлд хувааж болно. Үүнд:

- Танин мэдэхүйн хөгжлийн онолд тулгуурласан заах арга зүй,
- Асуудал шийдвэрлэх онолд тулгуурласан заах арга зүй,
- Багаар мэтгэлцэх аргад тулгуурласан заах арга зүй,
- Ёс суртахууны чадварыг дасгалжуулах онолд тулгуурласан заах арга зүй эдгээр болно.

Танин мэдэхүйн хөгжлийн онол (cognitive developmental approach)-д

тулгуурласан ёс суртахууны хичээл

Ёс суртахууны хөгжил нь танин мэдэхүйн хөгжилтэй холбоотой. Суралцагчид ёс зүйн хэм хэмжээг идэвхгүй байдлаар хүлээн авдаггүй, харин өөрсдийн танин мэдэхүйн үйл ажиллагааны бүтцийн онцлогт тохируулан эзэмшдэг.

Танин мэдэхүйн хөгжил нь хувь хүн болон нийгмийн харилцааны явцад үүсэх “үл тохирол” устах явцад бий болдог. Ийнхүү танин мэдэхүйн хөгжлийг нэг шат ахиулахын тулд, суралцагчдаар ёс суртахууны зөрчилдөөнт асуудлыг (moral dilemma) хэлэлцүүлж, шийдвэрлүүлэх хэрэгтэй гэж үздэг. Гэхдээ зөрчилдөөнт асуудал шийдвэрлэх явцад, багшийн эрх мэдэл, заавар давамгайлах тохиолдолд бие даан шийдвэр гаргахад саад болдог.

Иймд үе тэнгийн хүүхдүүд, ижил байр сууринаас нээлттэй, чөлөөтэй ярилцах боломж олгох нь чухал. Ёс суртахууны хөгжилд зерчилдөөнтэй асуудлыг шийдвэрлэсэн туршлага, бусдын оронд өөрийгөө орлуулж бодох боломж, шударга ёс суртахууны орчин зэрэг чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Уг онолыг үндэслэсэн Л.Колберг ёс суртахууны хөгжлийн үе шатыг дараах байдлаар томъёолдог. Ёс суртахууны хөгжлийн үе шат:

1-р үе шат	Шийтгэлээс зайлсхийх, бусдын аясыг дагах хандлага	“Зөв зан үйл”-ийг дүгнэх үнэлэмж түүний гадна талд орших бөгөөд бусдын тогтоосон журмын дагуу хөдөлдөг. Эцэг эх болон багшийн хэлснээр л хийвэл зөв гэж үзэн, шийтгэлээс зайлсхийхийн тулд дүрэм журмыг дагадаг.
2-р үе шат	Материаллаг харилцан ашигтай байдал, биеийн амрыг хүсэх, бэлэнчлэх хандлага	Өөртөө ашигтай эсэхийг тооцож, ашигтай бол “зөв” гэж үнэлдэг. Ашиг, шан хүртэх ажил бол хийж, өөрт тус болох хүнд л тусалдаг. Гэхдээ үүнийг зүгээр л эд материал харилцан солилцож байна гэж үздэг.
3-р үе шат	Бусдад тааруулах, “сайн хүүхэд” харагдах хүсэл болж	Бусадтай харилцаагаа хэвийн үргэлжлүүлэхийг хичээдэг. Эргэн тойрныхоо хүмүүсийн дургүйг хүргэхгүй, ямар нэгэн асуудал үүсгэхгүйг хичээдэг. Сайн үйл нь бусдыг баярлуулж, туслах зэрэг бусдад хүлээн зөвшөөрөгдөх, тэдний талархалыг хүлээх үйл юм. Олонхийн саналыг дагах, “хэвшмэл болсон зан үйл”-ийг мөрдөхөд анхаардаг.
4-р үе шат	Хууль, дэг журмыг сахин баримтлах	Нийгмийг бүрдүүлэгч нэг гишүүний хувьд нийгмийн дэг журам, хууль ёсыг мөрдөх ёстой гэж үүргээ ухамсарлан, аливаа асуудалд ханддаг. “Зөв зан үйл” бол нийгмийн журмыг мөрдөж, сахих явдал юм гэж үздэг.
5-р үе шат	Нийгмийн амлалт, хуулийг даган мөрдөх, хувь хүний эрхийг дээдлэх үзэл баримтлал	Ёс суртахууны үнэлэмжийг бие даан шийддэг болж, хувь хүний эрхийг хүндэтгэж байгаа эсэх, нийгмийн эрх тэгш байдал хангагдаж байгаа эсэхийг чухалчилдаг. Хууль журмыг өөрчлөх боломжтой гэж үздэг. Нийгэмд янз бүрийн үзэл бодол, үнэлэмж байдгийг хүлээн зөвшөөрдөг. Нийгмийн амлалт зэрэг харилцан санал нэгдсэн зүйлийг дагаж мөрдөх нь “зөв зан үйл” гэж үздэг.
6-р үе шат	Хүн чанар, нийтлэг ёс зүйн хэм хэмжээ, үндсэн зарчмыг дагах хандлага	Хүнийг хүндэтгэх нь “зөв зан үйл”-ийн хэмжүүр болдог. Түгээмэл ёс зүйн үнэлэмжийг мөрддөг. “Зөв зан үйл” нь “хүн чанар”-т тулгуурласан байх ёстой. Хүн чанар нь ёс зүйн нийтлэг хэм хэмжээнд тулгуурласан байх ёстой. Ийм нөхцөлд хуулиас даван гарсан “зөв зан үйл” оршдог.

Эдгээр үе шатын шилжилт нь ахисан шинж чанартай, ухардаггүй, хүүхэд бүр эдгээр үе шатыг нэг, нэгээр нь туулдаг бөгөөд алгасдаггүй, мөн ямар ч соёл иргэншлийн орчинд хүүхдийн хөгжлийн шат дараалал адил гэж үздэг. Энэ онолд тулгуурласан “...тэгэх, ингэх хэрэгтэй” гэсэн бэлэн болсон шийдвэрийг бус, харин уг шийдвэрийг гаргах болсон

шалтгаан, шийдвэр гаргахад нөлөөлсөн хүчин зүйлүүдийн уялдааг хэрхэн үнэлж, дүгнэж байгааг чухалчилдаг.

Асуудал шийдвэрлэх онол (Problem solving theory)-д

тулгуурласан ёс суртахууны хичээл

Америкийн эрдэмтэн Дьюи (J.Dewey) нь хүүхэд бие даан асуудлыг шийдвэрлэж, туршлагаа бататгах явцад ёс суртахуун хөгждөг гэж үзэн, асуудал шийдвэрлэх сургалтыг ёс суртахууны хичээлтэй холбож өгсөн. Асуудал шийдвэрлэх онол нь хүүхдийн бодит амьдралд тус хэрэг болох мэдлэгийг бие даасан суралцахуйгаар дамжуулж олгоход чиглэдэг тул ёс суртахууны шийдвэр гаргах, бусдын сэтгэл санааг хүлээн авах, гаргасан шийдвэрээ хэрэгжүүлэх чадварт сургахад чухал нөлөө үзүүлдэг.

Иймд асуудал шийдвэрлэх онолыг ёс суртахууны хичээлд ашигласнаар амьдралд хэрэг болох, бодитой мэдлэгийг системтэй, төлөвлөгөөтэйгээр хүүхдэд олгох боломжтой гэж үздэг. Асуудал шийдвэрлэх онолыг ёс суртахууны хичээлд ашиглах тохиолдолд тухайн гол дүрийн баатар “яавал дээр вэ?” гэдэг талаар ярилцаж, хүүхэд өөрийн амьдралын туршлагад тулгуурлан, дүн шинжилгээ хийдэг. Мөн гол дүрийн баатрын сэтгэл зүйн ямар шинж чанарыг голлон хэлэлцэхийг хүүхдээр өөрөөр нь сонгуулдаг тул ёс суртахууны үнэ цэнийг өөрийн болгож эзэмших, түүнийг амьдралынхаа зуршил болгож хэрэгжүүлэх чадварыг төлөвшүүлэхэд үр өгөөжтэй арга гэж үздэг.

Хичээлийн онцлог:

- 1) Ёс суртахууны аливаа асуудлыг шийдвэрлэх чадамжийг хөгжүүлэх, бүтээлч суралцахуйг дэмждэг
- 2) Хүүхэд бүрийн үзэл бодлыг хүндэтгэж, олон тооны сонголт, хувилбарыг хэлэлцдэг
- 3) Зайлшгүй ямар нэгэн шийдвэр гаргахдаа бус, өгөгдсөн мэдээллийг зөв шинжилж, дүгнэлт хийх, бусдыг сонсож сурах, өөрийн санааг зөв илэрхийлэх, хүлээцтэй хандах зэрэг чадварт сургахад анхаардаг.

Асуудал шийдвэрлэх онолыг сургалтанд хэрэглэхэд анхаарах зүйл нэлээд бий. Юуны өмнө сургалтын материалыг өнгөц уншаад өнгөрөхгүй байхад анхаарах хэрэгтэй байдаг. Асуудал шийдвэрлэх онолд тулгуурласан хичээлийн зорилго нь тухайн зохиолд гарах баатрын сэтгэл санаа, зохиогчийн хэлэх гэсэн санааг уншиж ойлгоход бус, зохиолын баатрын байр сууринд хүүхэд өөрийгөө орлуулан тавьж, асуудлыг тунгааж, шийдвэрлэх чадварыг хөгжүүлэхэд оршдог.

Ийм хичээлд хэт олон талын асуудал руу хальж, гол сэдвээсээ хазайх тохиолдол гардаг. Багш ерөнхийдөө суралцагчийн бие даасан шийдвэрийг хүндэтгэх ёстой. Санамсаргүй хэлсэн зүйл, сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр шийдсэн асуудал байсан ч хүлээн авч, хичээлийн эцэст шууд дүгнэлт хийлгүйгээр хичээлийг “нээлттэй” төгсгөх нь үр дүнтэй байдаг. Суралцагчид хичээлийн явцад мухардалд орох, асуудал шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй тохиолдолд, багш бэлэн хариулт өгөхөөс татгалзаж, дүгнэлт хийхэд хэрэгтэй зарим санааг дэвшүүлж, тэдний үзэл бодлыг нэгтгэж, лавлах зэргээр мэдээллийг цэгцэлж туслаж болно.

Мөн зарим идэвхтэй суралцагчид голлон ярилцаж, бусад нь чимээгүй сонсох хандлага аль ч хичээлд байдаг. Энэ тохиолдолд жижиг багууд үүсгэж, бүх хүүхдийг оролцуулахад анхаарах хэрэгтэй. Мөн суралцагчдын ярилцлага, маргаан хурцдах үед

зарим хүүхэд сэтгэл зүйн хувьд таагүй байдалд орох тохиолдол гардаг. Иймд суралцагчдын дунд бие биенээ гомдоох, доромжлох гэх мэт таагүй зүйл гарахаас сэргийлж, тэдний ярилцлагыг сайтар ажиглаж, мэдлэг, туршлагтаа тулгуурлан саруулаар ухаанаар ярилцах орчинг бүрдүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй.

Багаар мэтгэлцэх (Group encounter) аргад

тулгуурласан ёс суртахууны хичээл

Багийн гүйцэтгэх үүргийг ашигласан практик сургалт. Багийн ахлах эхлээд зорилго, аргаа тайлбарлан, багийн гишүүд хүлээн зөвшөөрсний үндсэн дээр багийн ажиллагааг эхлүүлнэ. Тогтоосон хугацаанд үе шаттайгаар дасгалыг гүйцэтгэнэ.

Хичээлийн явц:

- 1) Зааварчилгаа өгөх (Instruction): Зорилго, агуулга, анхаарах зүйлийг тайлбарлана.
- 2) Дасгал ажиллах (Exercise): Зорилгоо биелүүлэхийн тулд ногдсон даалгавар, дасгалыг гүйцэтгэх
- 3) Мэдлэг хамтран хуваалцах (Sharing): Өөрийн олж авсан болон анзаарсан зүйлийг бусадтай хуваалцах

Уг аргыг хэрэглэснээр богино хугацаанд багийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, багийн гишүүдийн чадварт тулгуурлан, мэдлэгийн түвшин болон багийн ажиллагааны хурдыг тохируулах боломжтой. Мөн урьдчилан сургалтын агуулга, багийн ажиллагааны аргачлал тодорхой боловсруулагдсан байдаг тул туршлагагүй хүн ч сургалтыг зохион байгуулах боломжтой.

Багаар ажилласнаар бусад гишүүдийн үг хэл, үйл хөдлөлийг ажиглаж, асуудлын голыг олж хардаг. Өөрөөр хэлбэл бусдын сул талыг харж, өөрийн алдааг тунгаан дүгнэх боломжтой, мөн зөвхөн өөрт нь л асуудал тохиолддог биш, бусад хүмүүс ч гэсэн асуудалтай тулгарч байдгийг ойлгоно. Ингэснээр аливаа асуудлыг олон талаас нь авч үздэг болдог.

Түүнчлэн өөрийнхөө асуудал болон санаа зовоосон зүйлийг мэдлэгээр тайлбарлаж, дүн шинжилгээ хийж суран, хүмүүс хоорондын харилцаанаас ажиглаж суралцдаг. Бусдыг хүлээн зөвшөөрч, өөртөө итгэлтэй, хүлээцтэй байхад суралцаж, хамт олноо гэсэн сэтгэлтэй болж, ганцаардсан, эсвэл өөрийгөө төвийлгөсөн үзэл арилдаг. Иймд багийн ажиллагаа нь хувь хүнийг хүмүүжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлдэг.

Ёс суртахууны чадварыг дасгалжуулах онол (Moral skills training)-д
тулгуурласан ёс суртахууны хичээл

“Ёс суртахууны чадварыг дасгалжуулах онол” буюу Moral skills training (MoST) нь ёс суртахууны дадал, зуршлыг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн заах арга зүй бөгөөд зорилтот зан үйлийг дуурайн үлгэрчилж, бодитоор хийж үзүүлэх замаар хэвшүүлэхийг хэлдэг.

Ийм чиглэлийн сургалт нь “нийгэмтэй харьцах чадвар”, “бие даан амьдрах чадвар”-т сургах сургалттай арга зүйн хувьд ойролцоо хэдий ч тухайн чадварыг ашиглах нөхцөл байдал нь ёс зүйн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэхийг зайлшгүй авч үздэгээрээ ялгаатай байдаг. Иймд хичээлээр олж авсан, мэдлэгт хуримтлагдсан ёс зүйн хэм хэмжээний тухай ойлголт, төсөөллийг сурагчдын бодит амьдралтай холбоход чиглэсэн арга бол “ёс суртахууны чадварыг дасгалжуулах” юм. Энэ онолд үлгэрчилсэн байдлаар ёс суртахуунтай зан үйлдлийг бодитоор үзүүлдэг.

Тухайлбал бусадтай сайн мэндэлж чаддаггүй хүүхдүүд байгаа тохиолдолд, багш өөрөө мэндчилж үзүүлэн, тэднээр мөн адил дууриан хийлгэдэг. MoST-д тулгуурласан хичээлийн явцад сурагчдын бодит нөхцөл байдалд тохирсон олон зүйлийг сэдэж болно. Энэ хичээлийн явцад эхлээд ёс суртахууны сургалтын материалыг уншиж танилцуулна. Боломжтой бол багш нар өөрсдөө материал боловсруулах хэрэгтэй.

MoST-д тулгуурласан хичээлийн явц

- 1) Сургалтын материал үзүүлэх: ёс суртахууны боловсролын сурах бичиг уншиж танилцуулах
- 2) Хос сурвалжлага (Pair interview): сурах бичигт гарах баатрын дүрд тоглож, сурагчид бие биенээсээ сурвалжлага авах
- 3) Жүжиглэж үзүүлэх 1 (Role playing): сурах бичгийн үйл явдлыг жүжиглэж тоглох. Энэ үед зохиолын дагуу жүжиглэлгүйгээр гол хэлэлцэх асуудлыг тодорхойлж, түүнд тохируулан сурагчид өөрт оногдсон дүрийг хэрхэн илэрхийлэхийг даатгаж, чөлөөтэй жүжиглүүлэх
- 4) Сэтгэгдлээ харилцан хуваалцах (Sharing): жүжигчилсэн тоглолтын талаарх сэтгэгдлээ харилцан ярилцаж, үлгэр жишээ зан үйлийг улам тодорхойлж, муу зан үйлийг хэрхэн засах талаар ярилцах
- 5) Оюуны дасгал (Mental rehearsal): тодорхой үйл явдлыг төсөөлүүлж, тэр тохиолдолд өөрөө ямар хариу үйлдэл хийх байсныг дүрсэлж, бодуулах
- 6) Жүжиглэж үзүүлэх 2 (Role playing): дүрсэлж бодсон зүйлийг нь дахин жүжиглэж тоглуулах. Эхний жүжиглэлтийн үеэр олж авсан мэдлэгийг хэвшүүлэх
- 7) Сэтгэгдлээ харилцан хуваалцах (Sharing): Эхнийхтэй адил
- 8) Асуудал дэвшүүлэх, даалгавар өгөх: хичээлээр олж авсан мэдлэгээ өдөр тутмын амьдралд ашиглаж чадахуйц даалгавар өгөх

Дасаагүй тохиолдолд хичээлийн цаг хүрэлцэхгүй явдал гардаг. Ийм үед 4-р үе шат (сэтгэгдлээ харилцан хуваалцах)-аар дуусгах, эсвэл 5-р үе шат (оюуны дасгал)-ын дараа сурагчдын санал сэтгэгдлийг харилцан ярилцуулж болно.

Дүгнэлт

Ёс суртахууны хөгжлийн талаарх сэтгэл судлал, боловсролын ухааны судалгаа нь Freud-ийн дэвшүүлсэн сэтгэцийн шинжилгээний онолоос эх сууриа тавьж, улмаар Хартсон болон Мэй-ийн нийгмийн сурган хүмүүжүүлэх онол, түүнчлэн Ж.Пиаже болон Л.Колбергийн танин мэдэхүйн онолоос үүсчээ.

Орчин үед ихэнх судалгаанд ёс суртахууны хөгжлийг танин мэдэхүйн хөгжлийн онолын үүднээс авч үзэх болсон. Танин мэдэхүйн хөгжлийн онолд ёс суртахууны шийдвэр гаргах чадварыг хөгжүүлэхэд анхаардаг. Уг чадварыг хүүхдэд эзэмшүүлэхийн тулд “эрэл хайгуул” хийж мэтгэлзэх, ёс зүйн үнэт зан чанарыг хүүхдийн дотоод сэтгэл санаанд гүн суулгах, бодит амьдралд хэвшүүлж хэрэгжүүлэх чадвар олгохыг чухалчлан үздэг.

Иймд дээр дурдсан ёс суртахууны боловсролын заах арга зүйгээс багш суралцагчдад бүх зүйлийг зааварчлахгүй, харин суралцагч өөрийн туршлагад тулгуурлан, тухайн хичээлийн сэдвийн учир шалтгааныг олох, тодорхой шийдвэр гаргаж гүйцэтгэх, өгөгдсөн даалгаврыг өөрийн арга замаар шийдэх боломжоор хангах нь чухал болохыг харж болно. Ийм суралцахуй нь багшийн хариулт, тайлбараас илүү үр дүнтэй байдаг.

Дээрх сургалтын арга зүйг хэрэглэхдээ хүүхдийн идэвхтэй суралцахуйд түлхэц өгөх сургалтын орчинг бүрдүүлж, сургалтыг албадлагын бус, хүүхдийн сонирхлыг татсан, танин мэдэхүйн хэрэгцээг хангасан байхаар зохион байгуулж, сайтар боловсруулсан зохиомж, агуулгатай сурах бичгийг сонгох хэрэгтэй юм. Эдгээр аргыг боловсролын аль ч түвшинд, бага, дунд ангиар хязгаарлалгүй ахлах ангид ч хэрэглэхэд тохиромжтой.

Abstract

Nowadays, teaching reforms in methodology have been made in our country including stimulation for independent and creative thinking by practicing mental exercises, intensive learning or compatibility for individual characteristics. However, there is still traditional teaching methodology persisting in the reality, where the knowledge flows from teacher to students by memorizing. Thus, the presentation aims to introduce how to apply the theory of cognitive developmental approach, problem solving theory, group encounter, moral skills training and what to consider at or how to organize training.

Ном зүй

- Бага, дунд боловсролын стандарт
- БСШУЯ “Сургалтын хөтөлбөр, үнэлэмж”. 2011
- Монгол улсын боловсролын тухай хууль. 2002
- Монгол улсын Засгийн Газар “Монгол Улсын Боловсролыг 2006-2015 онд хөгжүүлэх Мастер төлөвлөгөө”. 2006
- Японы ёс суртахууны боловсролын судалгааны нийгэмлэг - “Ёс суртахууны боловсрол”. 2008
- Инокүчи Жюнзо. “Ёс суртахууны боловсрол”- 2007
- Ёшио Накато. “Ёс суртахууны боловсролын боломж” 2005